Ways of Transferring the Internal Speech of Characters: Psycholinguistic Projection

Способи передавання внутрішнього мовлення персонажів: психолінгвістична проекція

Liudmyla Shytyk¹

Dr. in Philology,
Associate Professor

Людмила Шитик¹

доктор філологічних наук,
доцент

E-mail: l_shytyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5941-672X>

Alina Akimova²

Ph.D. in Philology,
Assistant Professor

Аліна Акімова²

кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: a_alina09@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7546-2902>

ResearcherID: C-5824-2017

¹*Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi
National University, Department
of Ukrainian Linguistics
and Applied Linguistics*

✉ 81, T. Shevchenko Boul.,
Cherkasy, Ukraine, 18031

¹*Черкаський національний
університет імені Богдана
Хмельницького, кафедра
українського мовознавства
і прикладної лінгвістики*

✉ бульвар Т. Шевченка, 81,
Черкаси, Україна, 18031

²*Interregional Academy
of Personnel Management*

✉ 2, Frometivska Str., Kyiv,
Ukraine, 203039

²*Міжрегіональна Академія
управління персоналом*

✉ вул. Фрометівська, 2, Київ,
Україна, 203039

Original manuscript received August 08, 2018

Revised manuscript accepted April 08, 2020

ABSTRACT

Objective. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the ways of transmitting the characters' internal speech (internal direct speech and non-proper direct speech) in a psycholinguistic projection.

Materials & Methods. During the research we used general scientific methods (analysis, synthesis, observation, description, classification, definitive analysis), linguistic and psycholinguistic methods (the methods of structural-semantic, component and opposition analysis, the method of dialogical interpretation of the text). Stepan Protsyuk's psychologically biographical trilogy about Ukrainian writers – Vasyl Stefanyk («The rose of ritual pain»), Arkhyn Teslenko («Black Apple») and Volodymyr Vynnychenko («Masks fall slowly») served as material for research.

Results. The multiplicity and multi-sectoral focus of the notion of «internal speech» from the standpoint of psychology, psycholinguistics, philosophy, literary criticism and linguistics are determined. An integrated approach to understanding the essence of internal speech is based on its dialogicality, virtual communicativeness, self-communicativeness and interdependence of language and speech. The qualification characteristics of the internal direct speech and non-proper direct speech are outlined, their structural and semantic varieties are described. The internal speech of the characters appears not only for reproduction of the monologic reflections of the character, but also as a form of inner, veiled talk of characters among themselves. With this in mind, two forms of representation of the internal direct speech are singled out: monologic and dialogic. The non-proper direct speech is differentiated into two varieties depending on stylistic reference points and the degree of approaching the direct speech: «literary» («author's») and «character's» («personal»). The functional-stylistic potential of ways of transferring the internal speech in the idiostyle of Stepan Protsyuk is revealed.

Conclusions. It is concluded that the ways of transmitting of internal speech (internal direct speech and non-proper direct speech) widely used in the psychologically biographical novels of Stepan Protsyuk provide additional linguistic material for creating of psychological portraits of heroes and contribute to the artistic solution of the tension between the author's speech and hero's speech. Moreover, they help to adjust the interactions in their dialogue, reduce the distance between the narrator and the hero, the hero and the reader.

Key words: internal speech, internal monologue, internal direct speech, non-proper direct speech, another's speech, syncretic ways of transferring another's speech.

Вступ

Проблема внутрішнього мовлення як складного, різнопланового явища, пов'язаного з мовою, мисленням, пізнавальною, чуттєвою та практичною діяльністю людини,

потребує багатоаспектного дослідження в царинах психології, психолінгвістики, філософії мови, лінгвостилістики, текстології, літературознавства тощо. Дослідження цього феномену потребує міждисциплінарного підходу, що зумовлено неоднозначністю й поліфункційністю способів передавання внутрішнього мовлення як моделей вербалізованого мислення.

Різні способи передавання внутрішнього мовлення в художніх творах забезпечують психологічну характеристику внутрішнього світу персонажа, формують його психологічний портрет і створюють емоційність викладу. Прийом зображення

«очима героя» допомагає наблизити авторський описовий виклад до мови героїв, слугує засобом «досягнення поліфонічності зображеного в літературному творі» (Матковська, 2014: 329).

Як композиційний елемент художнього твору внутрішнє мовлення постає складником модерністського принципу звернення до психіки героїв літературних творів, що спостерігаємо в психологічній прозі сучасних українських письменників. Яскравим прикладом реалізації такої манери письма слугують психобіографічні романи Степана Процюка про українських письменників – Василя Стефаника («Троянда ритуального болю»), Архипа Тесленка («Чорне яблуко») та Володимира Винниченка («Маски опадають повільно»). Ці твори належать до

«психобіографічної трилогії» письменника й репрезентують спробу автора «подати власну психоінтерпретацію літературних персон <...> у стилі творення низки власних центральних героїв. Психоделічних, розчахнутих, затиснених між імперативом, покликом обов'язку і дрютами комплексів, що походять з дитинства» (Пастух, н.д.).

Критики наголошують на психологічному аспекті романів, називаючи їхні частини психоісторіями письменницької душі. С. Процюка передусім цікавили особливості психотипу героїв, загадковий внутрішній світ, трагедія душі. Глибокий психологізм романів увиразнюють вдало представлені способи передавання чужої мови*, які впливають на емоційно-образне сприйняття творів читачем, презентують індивідуальний стиль, специфіку

* Синкретичні способи передавання чужої мови в ідіостилі С. Процюка проаналізовано в нашій статті (Шитик, 2017), де частково схарактеризовано й внутрішнє мовлення.

мовної картини світу письменника та увиразнюють психологічну характеристику його героїв – Василя Стефаника, Архипа Тесленка та Володимира Винниченка.

Мета статті – комплексно проаналізувати способи передавання внутрішнього мовлення персонажів у психолінгвістичній проекції. Досягненню задекларованої мети сприяла реалізація таких **завдань**: обґрунтувати змістову багатозначність і галузеву полівекторність поняття «внутрішнє мовлення» з позицій психології, психолінгвістики, філософії, лінгвістики та літературознавства; диференціювати й описати два способи передавання внутрішнього мовлення – внутрішню пряму мову та невласне-пряму мову, умотивувати їхній синкретизм та окреслити психолінгвістичні характеристики; з'ясувати функційно-стилістичний потенціал синкретичних способів передавання внутрішнього мовлення персонажів в ідіостилі Степана Процюка.

Методи та методики дослідження

У ході дослідження залучено як загальнонаукові, так і суто лінгвістичні та психолінгвістичні методи: *аналіз і синтез* – для обґрунтування теоретичних засад роботи; *спостереження* – для забезпечення процесу дослідження емпіричною інформацією, що необхідна для актуалізації нових проблем і подальшої їх перевірки; *метод дефініційного аналізу*, за допомогою якого детерміновано зміст наукових визначень досліджуваних понять; *лінгвістичного опису* мовних фактів та *метод класифікації* – для інвентаризації й систематизації способів передавання внутрішнього мовлення, характеристики їхньої специфіки; *структурний метод*, представлений *методиками структурно-семантичного, компонентного та опозиційного аналізу*, – для виокремлення спільного між мовними явищами та для побудови системи опозицій. *Метод діалогічної інтерпретації тексту*, використовуваний у психолінгвістичних дослідженнях, залучено для визначення місця тексту у творчості С. Процюка, інтерпретації авторського задуму й інтенцій,

«реконструкції відображення в текстовій моделі уявної дійсності авторського світогляду, структури свідомості» (Селіванова, 2006: 332–333).

Для визначення процедури дослідження важливими стали методологічні й навчально-методичні праці (Денисенко & Чеботарев, 2008; Куранова, 2012; Леонтьев, 2003; Селіванова, 2006; Холод, 2019 та ін.), де з'ясовано проблему типології сучасних наукових методів аналізу.

Результати та дискусії

Художній твір являє собою писемну мову автора, що містить авторську й чужу мову в різних варіаціях. Традиційно в лінгвістиці поняття чужої мови охоплює різноманітні синтаксичні конструкції, здатні найефективніше відтворити мовлення чи думки героя в авторському тексті. Глибина й багатоплановість зображення персонажів художнього твору можлива завдяки розкриттю їхніх внутрішніх думок, переживань і прагнень. Такий спосіб репрезентації діалектики душі персонажа найвиразніше втілено у внутрішньому мовленні.

Під час аналізу текстового матеріалу використано науково-теоретичні положення про сутність внутрішнього мовлення з позицій психології, психолінгвістики, філософії, лінгвістики та літературознавства. Важливу роль для розуміння внутрішнього мовлення, зокрема процесів його породження та мовленнєво-мисленнєвої діяльності, відіграли дослідження таких психологів та психолінгвістів (Ананьев, 2001; Ахутина, 1985; Баєв, 1966; Выготский, 1934; Гальперин, 1957; Жинкин, 1998; Калмикова, 2013; Леонтьев, 2003; Лурия, 2002; Соколов, 1968; Ehrich, 2006; Nickok, 2001) та ін.

Погляди на статус внутрішнього мовлення – неоднозначні. Більшість дослідників підтримує тезу Л. Виготського про те, що «внутрішнє мовлення – це мовлення для себе» на противагу зовнішньому – «мовленню для інших» (Выготский, 1934: 279) та положення про згорнутість і предикативність як диференційні ознаки внутрішнього мовлення (Там само). Б. Ананьев, акцентуючи на залежності форм внутрішнього мовлення від виду мовної діяльності, заперечує тезу Л. Виготського про його абсолютну й чисту предикативність та розвиває положення про те, що логіко-синтаксична структура внутрішнього мовлення

може бути різноманітною залежно від пізнавального змісту думки (Ананьев, 2001).

Чимало психологів вважають, що внутрішнє мовлення не виконує комунікативної функції (Басв, 1966), оскільки постає своєрідним етапом підготовки до зовнішнього мовлення на основі глибинних лексико-семантичних структур, а отже слугує моделлю потенційної комунікації. Внутрішнє мовлення, на думку Б. Басва (1966), виконує функції обдумування, планування, регуляції діяльності, внутрішньої підготовки процесу спілкування та обміну думками. З огляду на рефлексорну природу та спосіб походження, дослідник акцентує на нерозривності зв'язку зовнішнього і внутрішнього мовлення, вважає останній різновид результатом диференціації функцій мови та визнає його вторинність, похідність від зовнішнього мовлення. Внутрішнє мовлення дає змогу організувати чуттєву діяльність людини, забезпечує «внутрішнє оброблення» чуттєвого матеріалу, допомагає впорядкувати його, мислено згрупувати та відібрати необхідне, оцінити діяльність з огляду на мету та відповідність дійсності (Савчин, 2015).

У психологічному ракурсі внутрішнє мовлення постає як особливий вид психічної діяльності, пов'язаний з усіма аспектами людської психіки: сприйняттям, мисленням, пам'яттю, почуттями, волею (Матковська, 2014). Психолінгвістична природа мовлення схарактеризована як складний динамічний процес, що об'єднує низку пов'язаних етапів: мотив, задум, внутрішнє програмування, лексико-семантичне розгортання, граматичне структурування, реалізація в зовнішньому мовленні (Артюшков, 2003). На думку науковця, внутрішнє мовлення виникає на етапі лексико-семантичного розгортання, коли ідеї проходять початковий етап вербалізації (там само).

Філософський підхід до розуміння суті внутрішнього мовлення ґрунтований на діалогічності й комунікативності як сутнісних ознаках людського мовлення (Платон, 1968; Шлегель, 1983) та взаємозалежності мови і мовлення. На діалогічності внутрішнього мовлення акцентовано і в психолінгвістичних студіях. Зокрема, Л. Калмикова, аналізуючи внутрішнє мовлення як мовленнємислення, пов'язує з ним внутрішній діалогізм мовленнєвої особистості. Мовленнєве мислення, висновує дослідниця, постає як складне динамічне ціле, у якому діалог думки і слова виявляється

як рух через низку внутрішніх планів, як перехід від одного плану до іншого (Калмикова, 2013).

Способом художньої репрезентації внутрішнього мовлення, його своєрідною літературною моделлю вважають внутрішній монолог. Як зауважує З. Лецишин, основні дискусії розгортаються навколо кількох проблем, як-от:

«взаємини між внутрішнім монологом і внутрішнім мовленням; невластне-пряме мовлення і потік свідомості як різновиди внутрішнього монологу; внутрішній монолог і потік свідомості як різновиди невластне-прямого мовлення; спроби ототожнення внутрішнього монологу і потоку свідомості і, навпаки, – принципового розрізнення цих понять» (Лецишин, 2009: 3).

Лінгвістичне тлумачення способів відтворення внутрішнього мовлення також ґрунтоване на різних засадах. За власне-граматичним підходом, це явище досліджують як структурний елемент тексту або окремого висловлення (Кодухов, 1957; Шульжук, 2001 та ін.), звертають увагу на прагматичні характеристики, способи й засоби вираження (Арутюнова, 1992). Тенденція до переходу в комунікативну парадигму посилила увагу до комунікативної ситуації, теорії мовленнєвих актів (Винокур, 2007; Максимова, 2005), поняття внутрішнього дискурсу (Бацевич, 2003), теорії діалогізму (Бахтин, 1986; Hermans, 2003; Puchalska-Wasył, 2006) та автокомунікації (Лотман, 1999) тощо.

У сфері чужої мови повністю не усталена термінологія: пряму, непряму, невластне-пряму мову та ін. називають способами, формами, прийомами передавання чужих висловлень, подеколи їх кваліфікують як різновиди або види чужої мови. Плутанину спричинило некоректне застосування термінів «внутрішній монолог» і «внутрішнє мовлення». На думку З. Лецишин,

«використовуючи термін «внутрішнє мовлення» як родовий, дослідники не сходяться щодо його видових складників. Через термінологічну синонімію виникли труднощі в розмежуванні понять «внутрішній монолог», «потік свідомості», «невластне-пряме мовлення» (Лецишин, 2009: 3–4).

У лінгвістиці переважно не розрізняють невластне-пряму мову і внутрішній монолог, останній кваліфікують як мовностилістичну категорію, мову персонажа, не адресовану комусь, а вимовлену на

самоті, переважно подумки. Н. Королевич стверджує, що невласне-пряму мову використовують як для передавання безпосередніх висловів персонажів (звернені монологи, діалоги й колективні багатоголосі висловлення, або полілоги), так і для розкриття внутрішнього світу героїв, їхніх думок, прагнень і переживань (внутрішні монологи) (Королевич, 1968).

Переконаливою є думка В. Рінберг, що внутрішній монолог не можна ототожнювати з невласне-прямою мовою попри те, що їх зближують змістова спрямованість, лексико-фразеологічний склад і синтаксично-стилістична специфіка, яка межує з емоційно-експресивним забарвленням категорії (Ринберг, 1971).

Кваліфікаційними ознаками типології текстових різновидів внутрішнього мовлення є його обсяг, спосіб інтеграції в текст, зміст та особливості використання в ньому лексико-граматичних засобів (Матковська, 2014). Неперервний процес внутрішньої комунікації особистості забезпечують такі основні форми внутрішнього мовлення: просте внутрішнє реплікування, внутрішній діалог і внутрішній монолог (Сергеева, 2009) або потік свідомості, внутрішній монолог, автодіалог і малі вкраплення внутрішнього мовлення (Кухаренко, 1988) тощо.

Визнаючи естетичну значущість і важливість існування на сторінках художніх творів внутрішнього мовлення героїв, багато дослідників об'єднують внутрішній монолог і невласне-пряму мову в один художній прийом на підставі їхньої функційної схожості. Нам імпонує розрізнення Г. Рустомовою двох стилістичних форм внутрішнього мовлення персонажів: зображене внутрішнє мовлення як різновид невласне-прямої мови – частково трансформовані внутрішні репліки й думки персонажа в умовах авторської розповіді – та внутрішню пряму мову* (за іншою термінологією – внутрішній монолог). Внутрішня пряма мова протиставлена зовнішній за ознакою вимовлена/невимовлена. Основою лінгвостилістичних розбіжностей між ними Г. Рустомова вважає функційно-психологічну взаємодію, що полягає в генетичній залежності внутрішнього мовлення від зовнішнього (Рустомова, 2006).

* Логічніше, на нашу думку, послуговуватися саме цим терміном, адже поняття «внутрішній монолог» відображає форму вираження внутрішнього мовлення героя, а воно не завжди монологічне.

Загальновідомо, що будь-який текст є писемною мовою автора, яка містить два основні різновиди – авторську мову і чужу. Авторська мова із синтаксичного погляду слугує основою розповіді, канвою твору, куди вставлені інші способи викладу, що мають свої засоби вираження. До того ж засоби вираження прямої мови, невластиві прямої мови тощо, з огляду на їхню синтаксичну залежність від авторського тексту, обов'язково мають подвійний характер: з одного боку, вони виділяють ці категорії з авторського контексту, з іншого – поєднуються з ним. З огляду на це, логічно розмежовувати способи передавання чужої мови і способи викладу в художньому творі.

Загалом усі конструкції з чужою мовою можна вважати синкретичними утвореннями, оскільки для них характерний синтез диференційних ознак або різних способів передавання чужої мови, або способів її викладу в художньому творі, чи обох водночас. На цій підставі виокремлюємо в межах конструкцій із чужою мовою два види протиставлень: «пряма мова//непряма мова» та «мова персонажів//мова автора». Досліджувані нами способи передавання внутрішнього мовлення репрезентовані в обох системах опозиції: невластиві-пряма мова перебуває в проміжній ланці за обох типів протиставлення, а внутрішня пряма мова – на периферії прямої мови та на периферії мови персонажів, тобто виявляє перевагу їхніх ознак.

Перебуваючи в полі взаємодії прямої і непрямої мови, конструкції з внутрішньою прямою та невластиві-прямою мовою різнопланово ілюструють вияви змістового, формального та реченнєво-текстового синкретизму (докладніше див.: Шитик, 2014), тобто є синкретичними в синтаксичному плані. Водночас вони виявляють і синкретизм змісту, оскільки поєднують дві змістові площини – авторську і персонажа, а отже репрезентують авторський виклад мови героїв.

За функційної спільності внутрішньої прямої мови і невластиві-прямої мови, тобто здатності відтворювати думки й почуття персонажа, кожен із цих способів має свою специфіку, зокрема: особливі стилістичні відтінки (внутрішня пряма мова створює широкі можливості характерологічного опису героїв, а стилістичні можливості невластиві-прямої мови розширені в бік вираження об'єктивного джерела художнього твору); графічне оформлення

(наявність спеціальної пунктуації, спільної для зовнішньої та внутрішньої прямої мови, і відсутність її в зображеній внутрішній мові як формі невластиво-прямої мови) (Рустамова, 2006).

Внутрішня пряма мова, або внутрішній монолог, є

«складною формою односторонньої мовленнєвої взаємодії індивіда з самим собою» (Матковська, 2014: 330).

Для опису внутрішнього монологу Ю. Сергєєва пропонує такі критерії: ступінь контамінації суб'єктно-авторських перспектив (прямий і непрямий внутрішній монолог), напрям руху мовлення і мислення персонажа (ретроспективний, актуальний і проспективний внутрішній монолог), суб'єктний діапазон, обсяг репродукованого внутрішнього мовлення (персональний і колективний внутрішній монолог) (див. докладніше: Сергєєва, 2009).

Внутрішню пряму мову структурно вирізняє «стиснутий» синтаксис, наявність питальних та окличних речень, фрагментарність вираження думок, емоційна насиченість, напр.:

– Мамо! Тепер би мені твоя ласка, твоя любов... Нащо вчили мене бути добрим і любити людей, мамо?! Нема добра в людських серцях... кожне лише про свою шкуру дбає... нема справедливості ні в нас, ні між киявцями, город великий, а такі всі байдужі, мамо... йдуть собі кудись пани, сало аж двигтить на комірцях, вола такі поод'їджувані, що крий Боже... («Чорне яблуко»).

Роздуми героїв, представлені у формі внутрішньої прямої мови, часто не мають належного пунктуаційного оформлення за зразком прямої мови, відсутні також слова автора, натомість їх маркує в тексті графічне оформлення – курсивом. Очевидно, ці зразки також можна вважати внутрішньою прямою мовою, відтвореною, однак, за іншим типом. Напр.:

...вона пише і плаче, дивлячись на його фото. Чомусь мені стало тебе так жалко, захотілося приголубити тебе... Я хочу бачити тебе і... це недосяжна мрія... («Маски опадають повільно»).

Внутрішня мова героїв у художньому тексті постає не тільки для відтворення монологічних роздумів героя, але і як форма внутрішньої, завуальованої розмови героїв між собою. І. Клюканов уважає, що діалогічність комунікації передбачає існування в

ролі можливого об'єкта будь-якої істоти, із якою ми вступаємо в розмову (діалог), тобто *Іншого*. У цьому ракурсі комунікація – це повсякденний, звичний процес, учасниками якого стають будь-які об'єкти (Клюканов, 2009).

Цікавими є міркування З. Лецишин, яка розрізняє діалогічність внутрішнього монологу та його діалогізованість. Діалогічність, на думку дослідниці,

«полягає в особливостях цього способу викладу як моделі автокомунікативного за своєю природою внутрішнього мовлення» (Лецишин, 2010: 157).

З огляду на це у внутрішньому монолозі може бути реалізована як автокомунікація (розмова із собою), так і своєрідна віртуальна комунікація з іншим.

«Водночас таке мовлення може тривати як потенційна (наприклад, підготовка до майбутнього чи продовження попереднього спілкування з іншим персонажем тощо) чи віртуальна комунікація (наприклад, звернення до риторичної чи вигаданої особи тощо)» (там само).

Психобіографічні романи С. Прощюка містять численні випадки такої віртуальної комунікації, напр.:

*Він [Архип] якось перестав згадувати Оленку, хіба що в снах вона ще відвідувала його, і заспокоївся. <...>
Може, нічого насправді не було?
– Може, і не було!.. – відлунювало десь у садах.
– Може, вона врешті забула про мене? – якось болісно і натхненно перекинулося його лице.
– Вона врешті забула про тебе... – відкривали свої ротики перезрілі осінні яблука, котячись йому під ноги.
<...> Він подумав, що Оленки вже немає..
– Оленки вже немає... – тихо шепотіло повітря («Чорне яблуко»).*

Діалогізованість, або зовнішню діалогічність, З. Лецишин вважає похідним явищем, що полягає у вияві діалогічності внутрішнього монологу на рівні структурної організації, граматично-синтаксичних засобів, зокрема у використанні форм другої та третьої особи для звертання до себе як до іншого. Однак найскладнішим за будовою є монолог, побудований як власне діалог,

тобто поділений на репліки. Саме в такому монологі найбільше виражена діалогічність, вона має різне навантаження: персонаж може просто згадувати розмову, що мала місце в тексті раніше, або моделювати потенційну комунікацію з іншим персонажем (Лецишин, 2010).

В аналізованих романах Степана Процюка репрезентовано різні способи вияву зовнішньої діалогічності. Зокрема, поширеними є конструкції, у яких герой для звертання до себе використовує форму другої особи однини, напр.:

Крізь тебе, мимо тебе, всередині тебе струменіло світло. Ти міг годинами дивитися в одну точку. Навколо все було прекрасним. Чому так не сталося раніше? Хто це зробив? Що це? Невже та безсонна ніч була останньою агонією перед світанком? Але... вже сутінки... ти вже немолодий... хіба світанок приходить під час сутінків? Може, ти став юнаком з невразливим тілом і серцем? («Маски опадають повільно»).

Прикладом потенційної комунікації може бути уявна розмова представників «покутської трійці»:

...Пізніше романтичні літературознавці витворять міф про «покутську трійцю». Мовляв, їх троє, у шикарних костюмах, збиралося на тлі мальовничої природи і кожен казав:
– *Дорогі братове! Як ми можемо поліпшити мужицьку долю?*
– *Будемо писати про них!*
– *Але якщо ми трійця, то мусимо хоч раз на тиждень збиратися і говорити...*
– *Про злидений люд! Про слабку покутську літературу! Про наші шедеври!*
– *Вирішили! («Троянда ритуального болю»).*

Уважаємо за доцільне вирізняти дві форми представлення внутрішньої прямої мови:

– **монологічну**, напр.:

...таточку рідний! Не раз і не десять стояв мені в очах цей ваш прихід і ці мимовільні сльози, коли ви відвернулися до стіни... а потім справили зодів мені, мама комірця висмикнула із сорочки... я не знав, як ходити в такому одязі, це ж не лацур'я якесь... татусю любий... які ви раді були тоді, які горді й щасливі, що можете одправити мене до школи... яка була мама горда, навіть підняла голову так величаво, мов королева...

Андрійко й Ганнуся раділи, ще живі були... так могло бути завжди... але злидні, прокляті дуки виссали вашу й мою силу... («Чорне яблуко»);

– діалогічну, напр.:

...а в небесах і Василько, і Настя, і їхня мама, що її жовнірська куля вбила, такі лагідні, із білими усмішками янголів і чорною кров'ю біля серця... він підходить до них – і хлопчик питає: «Вуйку, чого ви вбили у вашій новелі мою маму?»... «То не я, дитино, то війна її вбила»... «Война?»... «А з тобою і сестричкою що відтак сталося?»... «Ми йшли, йшли... спочатку маленька кулька вцілила Настю... вона дуже кричала... я тягнув її на собі... але потому затихла... все затихло... я ліг і плакав»... «А потому?»... «А потому... мені щось снилося біле і високе... а відтак я чув біль коло серця... затих... а потому опинився тут, коло своєї мами і Насті»... («Троянда ритуального болю»).

У наведеному фрагменті частина тексту реалізована засобами внутрішнього персонажного мовлення, різновидом якого є внутрішній діалог/автодіалог –

«відтворення в мовленні індивіда декількох смислових позицій або композиційних точок зору, що взаємодіють між собою» (Матковська, 2014: 331).

Діалогічна форма внутрішньої прямої мови часто ілюструє сильне внутрішнє напруження, розлади психіки, балансування мислення на межі свідомого та несвідомого. Показовим щодо цього є потенційний (уявний) діалог Стефаникових трьох «Я», напр.: <...>

Перше «Я»: Кожна людина лишає після себе цвинтар, що складається з розчарувань і жалю стосовно неї інших...

Друге «Я»: Але селян на папері любити легше, ніж реальних людей?

Третє «Я»: А може, ти нікого не любиш, як кожний невротик, бо не можеш? І лише шалено, до безтями прикриваєшся любов'ю?

Перше «Я»: Без любові я би не написав ні рядка... Мене демонізують та ідеалізують.

Друге «Я»: Як і кожного великого талантом...

Третє «Я»: Ніколи не хваліть мене! Мені від сього чомусь стидно і лачно. <...> («Троянда ритуального болю»).

Внутрішнє спілкування з *alter ego* зумовлене потребою розв'язати світоглядні питання, забезпечити структурне оформлення, розгортання, логічні зв'язки й актуалізацію декількох світоглядних поглядів, що забезпечує композиційну поліфонічність художнього твору.

Виражаючи приховані судження й переживання, прагнення та сподівання героя, внутрішня пряма мова дає змогу читачеві стати свідком внутрішньої, психологічної діяльності персонажів. Такий контакт між читачем і персонажем, як зазначає Г. Рустамова, може бути налагоджений автором художнього твору двома шляхами:

1) або за його ілюзорної відсутності, повної відмови від «втручання» в думки героя, тобто через внутрішній монолог (за нашою термінологією – внутрішню пряму мову);

2) або контамінацією, зливанням голосів автора й дійової особи в невластне-прямій мові (Рустамова, 2006).

У мовознавстві донедавна побутувало визначення невластне-прямої мови як різновиду непрямої, або самостійної категорії, або конструкції проміжного характеру, що постає внаслідок зближення прямої і непрямої мови (Бклаховський, 1951; Ринберг, 1971 та ін.). Основною розбіжністю наявних дефініцій невластне-прямої мови є потрактування статусу цієї мовної категорії як способу передавання чужої мови, особливого стилістичного прийому, стилістичного засобу тощо.*

Оскільки невластне-пряма мова є двоплановою категорією, логічно трактувати її сутність у двох площинах: у площині протиставлення «мова персонажів//мова автора» – як спосіб викладу, за якого чужа мова формально зливається з авторською, що зумовлює поєднання суб'єктивних планів автора й героя в однаковому співвідношенні (проміжна ланка між авторською та чужою мовою); у площині протиставлення «пряма мова//непряма мова» прийнятна така дефініція: це особливий синкретичний спосіб передавання чужої мови, що поєднує особливості прямої мови (за змістом) і непрямої мови (за формою).

Невластне-пряма може мати різний ступінь наближення до прямої мови, що дає підстави розмежовувати два різновиди невластне-прямої мови залежно від стилістичних орієнтирів:

* Докладний аналіз наявних дефініцій невластне-прямої мови представлений у нашій статті (Шитик, 2010).

«літературний» і «характерологічний» (Вавринюк, 2004: 45–47). Така типологія збігається з виокремленими Г. Рустомовою двома варіантами: «авторською» та «персональною» невластивою прямою мовою (Рустомова, 2006: 387), що відповідає її двовекторному трактуванню.

Для першого різновиду характерна незначна структурна нівеляція внутрішнього монологу героя в бік авторської розповіді. До літературного зараховують

«фрагменти художнього тексту, що відображають позицію героя і з якими пов'язане повне чи часткове «перевтілення» оповідача у свого персонажа» (Вавринюк, 2004: 45).

Такі фрагменти передають глибоко приховані, інтимні моменти психічного і духовного життя персонажа, насичені елементами чужого слова, напр.:

Достеменно знав лише те, що був чесний з усіма своїми (чи дійсно своїми?) жінками. Ніколи не брехав. <...> Бо насправду людям не треба правди або брехні. Людям треба щастя. А він не крамар, що торує щастям. Не казанова, який ошасливилює навіть одним харизматичним поцілунком. Не донжуан, що руйнує сподівання. Він – вічний подорожній. Він знає все і не знає нічого. Він ще не мудрець, але вже не переросток. Тюрми і безгрозів'я, спади і відродження популярності таки гартують його, а не донищують («Маски опадають повільно»).

«Персональна», або «характерологічна», невластиво-пряма мова демонструє індивідуалізацію мисленнєво-мовленнєвого плану персонажів (Рустомова, 2006), а тому вона наближена до прямої мови, про що свідчить уведення питальних та окличних речень, що часто функціують як неповні, парцельовані чи перервані структури, вкраплення просторіч, оцінно-експресивної лексики, напр.:

Він [А. Тесленко] хотів ще щось сказати, але сльози котилися горохом, застидали зір і докілья. Мамо рідна, що ж вона таке каже... яку жінку він може знайти, коли уявляє своє життя лише з нею... як так можна сказати!.. наче жінка – це щось таке, що можна пересунуть, змінити чи забути за власним наказом... Коли він прокидається з її іменем на устах і засинає з її іменем, то про яку жінку може йтися? Комуś зав'язувати світ, мати якусь відповідальність за сімейні статки, ще

когось терпіть, окрім себе самого... Та ніколи! Ні-ко-ли! («Чорне яблуко»).

Створюючи психологічні портрети своїх героїв – людей із непростими, надзвичайно загостреними відчуттями справедливості, краси, із драматичними долями – Степан Процюк обирає для передавання цих протиріч «напрочуд вдалу форму – внутрішнього монологу, який нерідко переходить у внутрішній діалог автора зі своїм героєм» (Андрусак, н. д.), набуває форми невластиве-прямої мови, поєднує й інші синкретичні способи відтворення чужої мови. Часто внутрішнє мовлення персонажа репрезентує обидва способи, напр.:

Були хвили, коли Євгенія починала ненавидіти свого коханого мучителя. Може, піти до знахарок, до ворожки, але так, щоб ніхто не знав? Може, ворожка вишепче? Може, то пристріт якийсь, а не любов? Вона нічого не знає... вона у якійсь волосяниці, що тримає її, у залізного панцирі... Васильку, рідний, де ти, порятуй мене, бідну, благаю тя, <...> я не можу їсти, не можу спати, мені нецікаво говорити, бо нема мого Василька ніде <...> Якщо його не буде і далі... Поїхати до Кракова, впасти йому в ноги, просити? Вона би зробила так, але не пустять, засміють... Що їй дівоча гордість, коли не хочеться жити? Ти чуєш мене, коханий? Що ти робиш зараз у своєму Кракові? <...> («Троянда ритуального болю»).

Форма невластиве-прямої мови дає авторові змогу не тільки відтворити чужу мову, зберігши в ній індивідуальні особливості мови героїв, а й повніше та глибше передати думки й прагнення героїв. Використання невластиве-прямої мови сприяє художньому розв'язанню проблеми напруженості між мовою автора й мовою героя, допомагає налагодити взаємопереходи в їхньому діалозі. Межі між планом автора та планом персонажа стають розмитими, завдяки чому скорочується дистанція між оповідачем і героєм, героєм і читачем.

Висновки

Інтегрований підхід до розуміння суті внутрішнього мовлення ґрунтований на його діалогічності, віртуальній комунікативності й автокомунікативності, взаємозалежності мови і мовлення.

Функційно-стилістичний потенціал конструкцій, що репрезентують внутрішнє мовлення персонажів, надзвичайно потужний. Широковживані в психобіографічних романах Степана Процюка способи відтворення внутрішнього мовлення – внутрішня пряма мова й невласне-пряма мова – ускладнюють синтаксичний та експресивний малюнок речення, дають додатковий лінгвостилістичний матеріал для створення психологічних портретів героїв, сприяють художньому розв'язанню проблеми напруженості між мовою автора й мовою героя, допомагають налагодити взаємопереходи в їхньому діалозі, скорочують дистанцію між оповідачем і героєм, героєм і читачем. Внутрішнє мовлення настільки насичене емоціями, що для глибшого проникнення у внутрішній світ персонажів й опису психологічного стану автор послуговується цими синкретичними способами.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні специфічних способів відтворення чужої мови, зокрема цитатних вкраплень, потужно представлених в аналізованих романах.

Література

- Ананьев, Б.Г. (2001). *Психология чувственного познания*. Москва: Наука.
- Андрусак, І. (н.д.). *Геній крізь призму «душезнавства»*. Режим доступу: <http://dyskurs.narod.ru/Stepan-Stefanyk.htm>
- Артюшков, И.В. (2003). *Внутренняя речь и ее изображение в художественной литературе: на материале романов Ф.М. Достоевского и Л.Н. Толстого*. Москва: Московский педагог. гос. ун-т.
- Арутюнова, Н.Д. (1992). Диалогическая модальность и явление цитации. *Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис* (с. 52–79). Москва: Наука.
- Ахутина, Т.В. (1985). Единицы речевого общения, внутренняя речь, порождение речевого высказывания. *Исследования речевого мышления в психолингвистике* (с. 99–116). Москва: Наука.
- Басв, Б.Ф. (1966). *Психологія внутрішнього мовлення*. Київ: Радянська школа.
- Бахтин, М.М. (1986). *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство.
- Бацевич, Ф.С. (2003). *Нариси з комунікативної лінгвістики*. Львів: Вид. центр Львівського національного університету ім. І. Франка.
- Булаховський, Л.А. (Ред.). (1951). *Курс сучасної української літературної мови* (Т. 2 : Синтаксис). Київ: Радянська школа.
- Вавринюк, Т. (2004). Невласне-пряма мова як засіб суб'єктизації тексту. *Мандрівець*, 2, 45–47.
- Винокур, Т.Г. (2007). *Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения* (3-е изд.). Москва: Изд-во ЛКИ.

- Выготский, Л.С. (1934). *Мышление и речь (психологические исследования)*. Москва; Ленинград: Огиз-Соцэкгиз.
- Гальперин, П.Я. (1957). К вопросу о внутренней речи. *Доклады Академии педагогических наук РСФСР*, 4, 67–79.
- Денисенко, В.Н., & Чеботарев, Е.Ю. (2008). *Современные психолингвистические методы анализа речевой коммуникации*. Москва: РУДН.
- Жинкин, Н.И. (1998). *Язык – речь – творчество: Исследования по семиотике, психолингвистике, поэтике*. Москва: Лабиринт.
- Калмикова, Л.О. (2013). Проблеми мислення, мовлення і внутрішнього діалогізму особистості. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*, 14, 185–197.
- Клюканов, И.Э. (2009). О диалогичности коммуникации. *Вопросы психолингвистики*, 9, 110–114.
- Кодухов, В.И. (1957). *Прямая и косвенная речь в современном русском языке*. Ленинград: Учпедгиз (Ленингр. отд-ние).
- Королевич, Н.Ф. (1968). Невласне-пряма мова в романі А. Головка «Бур'ян». *Синтаксична будова української мови* (с. 163–173). Київ: Наукова думка.
- Куранова, С.І. (2012). *Основи психолінгвістики*. Київ: Академія.
- Кухаренко, В.А. (1988). *Интерпретация текста* (2-е изд., перераб.). Москва: Просвещение.
- Леонтьев, А.А. (2003). *Основы психолингвистики* (3-е изд.). Москва: Смысл; Санкт-Петербург: Лань.
- Лещинин, З.І. (2010). Внутрішній монолог як модель комунікації. *Наукові записки*, 16, 148–161.
- Лещинин, З.І. (2009). Внутрішній монолог як форма літературного викладу. *Автореф. дис. канд. філол. наук*. Львів.
- Лотман, Ю.М. (1999). *Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история*. Москва: Языки русской культуры.
- Лурия, А.Р. (2002). *Письмо и речь: Нейролингвистические исследования*. Москва: Издательский центр «Академия».
- Максимова, Н.В. (2005). «Чужая речь» как коммуникативная стратегия. Москва: Изд. центр РГГУ.
- Матковська, Г. (2014). Композиційно-мовленнєві форми фіксації внутрішнього мовлення в художніх творах В. Вулф. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 19, 328–333.
- Пастух, Б. (н.д.). *Психографія у шатах слова*. Режим доступу: <http://www.bukvoid.com.ua/reviews/books/2010/07/19/>
- Платон. (1968). Тезтет. Сочинения. А.Ф. Лосев & В.Ф. Асмус (Ред.). (Т. 1–3). (Т. 2). Москва: Мысль.
- Ринберг, В.Л. (1971). Несобственно-прямая речь и внутренний монолог в сфере средств передачи чужого высказывания. *Вопросы синтаксиса русского языка* (с. 193–202). Ростов-на-Дону : Ростовский н/Д. гос. пед. ин-т.
- Рустомова, Г.А. (2006). *Лингвистические особенности несобственно-прямой речи в художественном тексте*. Баку: Kitab aleml.
- Савчин, О.М. (2015). Проблема внутрішнього мовлення в психолінгвістичній спадщині Б.Ф. Баєва. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*, 17, 127–134.
- Селіванова, О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К.

- Сергеева, Ю.М. (2009). Внутренняя речь как особая форма языкового общения: на материале англоязычной художественной литературы. *Автореф. дисс. д-ра филол. наук*. Москва.
- Соколов, А.Н. (1968). *Внутренняя речь и мышление*. Москва: Просвещение.
- Холод, О. (2019). Завдання психолінгвістичної методології досліджень і квантовий підхід. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*, 25 (2), 338–370. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-338-370>
- Шитик, Л. (2014). *Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А.
- Шитик, Л.В. (2010). Синкретизм способів передавання внутрішнього мовлення. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*, 193, 12–22.
- Шитик, Л.В. (2017). Синкретизм способів передавання чужої мови в ідіостилі Степана Процюка. *Мовознавчий вісник*, 22–23, 15–23.
- Шлегель, Ф. (1983). Эстетика. Философия. Критика. Ю.Н. Попов (Ред.). (Т. 1–2). (Т. 2). Москва: Искусство.
- Шульжук, Н. (2001). Синтаксичні особливості конструкцій з чужою мовою у діалозі. *Лінгвістичні студії*, 8, 109–112.
- Ehrich, J.F. (2006). Vygotskyan inner speech and the reading process. *Australian Journal of Educational and Developmental Psychology*, 6, 12–25.
- Hermans, H.J.M. (2003). The construction and reconstruction of a dialogical self. *Journal of Constructivist Psychology*, 16, 89–130. <https://doi.org/10.1080/10720530390117902>
- Hickok, G. (2001). Functional Anatomy of Speech Perception and Speech Production: Psycholinguistic Implications. *Journal of Psycholinguistic Research*, 30, 225–235. <https://doi.org/10.1023/A:1010486816667>
- Puchalska-Wasyl, M. (2006). *Nasze wewnętrzne dialogi. O dialogowości jako sposobie funkcjonowania człowieka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego [in Polish].

References

- Anan'ev, B.G. (2001). *Psichologiya chuvstvennogo poznaniya [Psychology of sensory knowledge]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Andrusiak, I. (n.d.). *Henii kriz pryzmu «dusheznastva» [The genius through the prism of «soul-searching»]*. Retrieved from <http://dyskurs.narod.ru/Stepan-Stefanyk.htm> [in Ukrainian].
- Artyushkov, I.V. (2003). *Vnutrennyaya rech i ee izobrazhenie v hudozhestvennoy literature: na materiale romanov F.M. Dostoevskogo i L.N. Tolstogo [Inner speech and its image in fiction: based on the novels by F.M. Dostoevsky and L.N. Tolstoy]*. Moscow: Moskovskiy pedagog. gos. Universitet [in Russian].
- Arutyunova, N.D. (1992). Dialogicheskaya modalnost i yavlenie tsitatsii [Dialog modality and the phenomenon of citation]. *Chelovecheskiy faktor v yazyike. Kommunikatsiya, modalnost, deysis – The human factor in the language. Communication, modality, deixis*. (pp. 52–79). Moscow: Nauka [in Russian].
- Ahutina, T.V. (1985). Edinitsy rechevogo obshcheniya, vnutrennyaya rech, porozhdenie rechevogo vyskazyvaniya [Units of speech communication, internal speech, generation of speech utterance]. *Issledovaniya rechevogo myshleniya v*

- psiholingvistike – Studies of speech thinking in psycholinguistics* (pp. 99–116). Moscow: Nauka [in Russian].
- Baiev, B.F. (1966). *Psykhohohiia vnutrishnoho movlennia* [Psychology of internal speech]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Bahtin, M.M. (1986). *Estetika slovesnogo tvorchestva* [Aesthetics of verbal creativity]. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- Batsevych, F.S. (2003). *Narysy z komunikativnoi linhvistyky* [Essays on communicative linguistics]. Lviv: Vydavnychiy tsentr Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. I. Franka [in Ukrainian].
- Bulakhovskiy, L.A. (Ed.). (1951). *Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [The course of modern Ukrainian literary language]. (Vols. 2). Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
- Vavryniuk, T. (2004). Nevlasne-priama mova yak zasib subiektyvatsii tekstu [Non-proper direct speech as a means of text subjection]. *Mandrivets – Mandrivets*, 2, 45–47 [in Ukrainian].
- Vinokur, T.G. (2007). *Govoryaschiy i slushayuschiy: Varianty rechevogo povedeniya* [Speaker and listener: variants of verbal behavior]. (3-rd ed., rev.). Moscow: Izd-vo LKI [in Russian].
- Vygotskiy, L.S. (1934). *Myishlenie i rech (psihologieskie issledovaniya)* [Thinking and Speaking (Psychological Studies)]. Moscow; Leningrad: Ogiz-Sotsekgiz [in Russian].
- Galperin, P.Ya. (1957). K voprosu o vnutrennej rechi [To the question of internal speech]. *Doklady Akademii pedagogicheskikh nauk RSFSR – Reports of the Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR*, 4, 67–79 [in Russian].
- Denisenko, V.N., & Chebotareva, E.Yu. (2008). *Sovremennye psiholingvisticheskie metody analiza rechevoj kommunikatsii* [Modern psycholinguistic methods of analysis of speech communication]. Moscow: RUDN [in Russian].
- Zhinkin, N.I. (1998). *Yazyk – rech – tvorchestvo: Issledovaniya po semiotike, psiholingvistike, poetike* [Language – Speech – Creativity: Studies on semiotics, psycholinguistics, poetics]. Moscow: Labirint [in Russian].
- Kalmykova, L.O. (2013). Problemy myslennia, movlennia i vnutrishnoho dialogizmu osobystosti [Problems of thinking, speaking and internal dialogism of the individual]. *Psikholingvistika – Psycholinguistics*, 14, 185–197 [in Ukrainian].
- Klyukanov, I.E. (2009). O dialogichnosti kommunikatsii [About dialogism of communication]. *Voprosy psiholingvistiki – Psycholinguistics Issues*, 9, 110–114 [in Russian].
- Koduhov, V.I. (1957). *Pryamaya i kosvennaya rech v sovremennoy russkoy yazyke* [Direct and reported speech in modern Russian]. Leningrad: Uchpedgiz (Leningr. otd-nie) [in Russian].
- Korolevych, N.F. (1968). Nevlasne-priama mova v romani A. Holovka «Burian» [Non-proper direct speech in A. Holovko's novel «Weed»]. *Syntaktychna budova ukrainskoi movy – Syntactic structure of the Ukrainian language* (pp. 163–173). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kuranova, S.I. (2012). *Osnovy psikholinhvistyky* [Fundamentals of psycholinguistics]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Kuharenko, V.A. (1988). *Interpretatsiya teksta* [Text interpretation] (2-nd. ed.). Moscow: Prosveschenie [in Russian].
- Leontev, A.A. (2003). *Osnovy psiholingvistiki* [Fundamentals of Psycholinguistics] (3-rd ed., rev.). Moscow: Smysl; SPb.: Lan' [in Russian].

- Leshchyshyn, Z.I. (2010). Vnutrishnii monoloh yak model komunikatsii [Internal monologue as a model of communication]. *Naukovi zapysky – Scientific records*, 16, 148–161 [in Ukrainian].
- Leshchyshyn, Z.I. (2009). Vnutrishnii monoloh yak forma literaturnoho vykladu [Internal monologue as a form of literary presentation]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Lotman, Yu.M. (1999). *Vnutri myslyaschih mirov. Chelovek – tekst – semiosfera – istoriya* [Inside the thinking worlds. Human being – text – semiosphere – history]. Moscow: Yazyki russkoy kul'tury [in Russian].
- Luriya, A.R. (2002). *Pismo i rech: Nejrolingvisticheskie issledovaniya* [Writing and speech: neuro-linguistic research]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiya» [in Russian].
- Maksimova, N.V. (2005). «Chuzhaya rech» kak kommunikativnaya strategiya [«Another's speech» as a communicative strategy]. Moscow: Izd. centr RGGU [in Russian].
- Matkovska, H. (2014). Kompozytsiino-movlennievi formy fiksatsii vnutrishnoho movlennia v khudozhnikh tvorakh V. Vulf [Compositional-Speech Forms of Fixation of Internal Speech in Art Works by W. Wolff]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Filolohiia (movoznavstvo) – Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, 19, 328–333 [in Ukrainian].
- Pastukh, B. (n.d.). *Psikhohrafiia u shatakh slova* [Psychography in garments of the word]. Retrieved from <http://www.bukvoid.com.ua/reviews/books/> 2010/07/19/ [in Ukrainian].
- Platon. (1968). *Teetet. Sochineniya* [Theatet. Compositions]. A.F. Losev & V.F. Asmus (Eds.). (Vols. 2). Moscow: Mysl [in Russian].
- Rinberg, V.L. (1971). Nesobstvenno-pryamaya rech i vnutrenniy monolog v sfere sredstv peredachi chuzhogo vyskazyvaniya [Non-proper direct speech and an internal monologue in the sphere of means of transmitting someone's utterance]. *Voprosy sintaksisa russkogo yazyka – Questions of the Russian language syntax* (pp. 193–202). Rostov-na-Donu: Rostovskiy-na-Donu gos. ped. in-t [in Russian].
- Rustamova, G.A. (2006). *Lingvisticheskie osobennosti nesobstvenno-pryamoy rechi v hudozhestvennom tekste* [Linguistic features of non-proper direct speech in the literary text]. Baku: Kitab alemi [in Russian].
- Savchyn, O.M. (2015). Problema vnutrishnoho movlennia v psykholinhvistychnii spadshchyni B.F. Baieva [The problem of internal speech in the psycholinguistic legacy of B.F. Bayev]. *Psikholingvistika – Psycholinguistics*, 17, 127–134 [in Ukrainian].
- Selivanova, O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
- Sergeeva, Yu.M. (2009). Vnutrennyaya rech kak osobaya forma yazykovogo obscheniya : na materiale angloyazyichnoy hudozhestvennoy literatury [Inner speech as a special form of linguistic communication: based on the material of English fiction]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Sokolov, A.N. (1968). *Vnutrennyaya rech i myshlenie* [Internal speech and thinking]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- Kholod, O. (2019). Zavdannia psykholinhvistychnoi metodolohii doslidzhen i kvantovyi pidkhid [Tasks of psycholinguistic methodology of research and

- quantum approach]. *Psikholingvistika – Psycholinguistics*, 25 (2), 338–370. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-338-370> [in Ukrainian].
- Shytyk, L. (2014). *Synkhronna perekhidnist syntaksychnykh odynts v ukrainskii literaturnii movi* [Synchronous transitivity of syntactic units in the Ukrainian literary language]. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu.A. [in Ukrainian].
- Shytyk, L.V. (2010). Synkretyzm sposobiv peredavannia vnutrishnoho movlennia [Syncretism of the modes of transmission of inner speech]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, 193, 12–22 [in Ukrainian].
- Shytyk, L.V. (2017). Synkretyzm sposobiv peredavannia chuzhoi movy v idiostyli Stepana Procyuka [Syncretism of the ways of transferring another's speech in the idiosyle of Stepan Protsyuk]. *Movoznavchyy visnyk – Linguistics Bulletin*, 22–23, 15–23 [in Ukrainian].
- Shlegel, F. (1983). *Estetika. Filosofiya. Kritika* [Aesthetics. Philosophy. Criticism] (Yu.N. Popova, Trans.). (Vols. 2). Moscow: Iskustvo [in Russian].
- Shulzhuk, N. (2001). Syntaksychni osoblyvosti konstruksii z chuzhoiu movoiu u dialozi [Syntactic features of constructions with another's speech in a dialog]. *Linhvistychni studii – Linguistic studios*, 8, 109–112 [in Ukrainian].
- Ehrich, J.F. (2006). Vygotskian inner speech and the reading process. *Australian Journal of Educational and Developmental Psychology*, 6, 12–25.
- Hermans, H.J.M. (2003). The construction and reconstruction of a dialogical self. *Journal of Constructivist Psychology*, 16, 89–130. <https://doi.org/10.1080/10720530390117902>
- Hickok, G. (2001). Functional Anatomy of Speech Perception and Speech Production: Psycholinguistic Implications. *Journal of Psycholinguistic Research*, 30, 225–235. <https://doi.org/10.1023/A:1010486816667>
- Puchalska-Wasył, M. (2006). *Nasze wewnętrzne dialogi. O dialogowości jako sposobie funkcjonowania człowieka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego [in Polish].

АНОТАЦІЯ

Мета дослідження. Комплексно проаналізувати способи передавання внутрішнього мовлення персонажів у психолінгвістичній проекції.

Методи та методика дослідження. Під час дослідження використано загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, спостереження, опису, класифікації, дефініційного аналізу) та лінгвістичні й психолінгвістичні методи (структурний, представлений методиками структурно-семантичного, компонентного та опозиційного аналізу, метод діалогічної інтерпретації тексту). Матеріалом слугувала «психобіографічна трилогія» Степана Процюка про українських письменників – Василя Стефаника («Троянда ритуального болю»), Архипа Тесленка («Чорне яблуко») та Володимира Винниченка («Маски опадають повільно»).

Результати. З'ясовано змістову багатозначність і галузеву полівекторність поняття «внутрішнє мовлення» з позицій психології, психолінгвістики, філософії, літературознавства та лінгвістики. Інтегрований підхід до розуміння суті внутрішнього мовлення ґрунтований на його діалогічності, віртуальній комунікативності й автокомунікативності, взаємозалежності

мови і мовлення. Окреслено кваліфікаційні характеристики внутрішньої прямої мови та невласне-прямої мови, описано їхні структурно-семантичні різновиди. Внутрішня пряма мова постає не тільки для відтворення монологічних роздумів героїв, але і як форма внутрішньої, завуальованої розмови їх між собою. З огляду на це виокремлено дві форми представлення внутрішньої прямої мови: монологічну і діалогічну. Невласне-пряму мову диференційовано на два різновиди залежно від стилістичних орієнтирів та ступеня наближення до прямої мови: «літературну» («авторську») і «характерологічну» («персональну»). З'ясовано функційно-стилістичний потенціал способів передавання внутрішнього мовлення в ідіостилі Степана Процюка.

Висновки. Широковживані в психобіографічних романах Степана Процюка способи відтворення внутрішнього мовлення – внутрішня пряма мова й невласне-пряма мова – дають додатковий лінгвостилістичний матеріал для створення психологічних портретів героїв, сприяють художньому розв'язанню проблеми напруженості між мовою автора й мовою героя, допомагають налагодити взаємопереходи в їхньому діалозі, скорочують дистанцію між оповідачем і героєм, героєм і читачем.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, внутрішній монолог, внутрішня пряма мова, невласне-пряма мова, чужа мова, синкретичні способи передавання чужої мови.

Шитик Людмила & Акімова Аліна. Способи передачі внутрішньої мови персонажів: психолінгвістическая проекция

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Комплексно проанализировать способы передачи внутренней речи персонажей – внутренней прямой речи и несобственно-прямой речи – в психолингвистической проекции.

Методы и методики исследования. В ходе исследования использованы общенаучные методы (анализа, синтеза, наблюдения, описания, классификации, дефиниционного анализа), лингвистические и психолингвистические методы (представленные методиками структурно-семантического, компонентного и оппозиционного анализа, метод диалогической интерпретации текста). Материалом послужила «психобиографическая трилогия» Степана Процюка об украинских писателях – Василии Стефанике («Роза ритуальной боли»), Архипе Тесленко («Черное яблоко») и Владимире Винниченко («Маски опадают медленно»).

Результаты. Выяснена смысловая многозначность и отраслевая поливекторность понятия «внутренняя речь» с позиций психологии, психолингвистики, философии, литературоведения и лингвистики. Интегрированный подход к пониманию сущности внутренней речи основанный на его диалогичности, виртуальной коммуникативности и автокоммуникативности, взаимозависимости языка и речи. Определены квалификационные характеристики внутренней прямой речи и несобственно-

прямой речи, описаны их структурно-семантические разновидности. Внутренняя речь не только воспроизводит монологические размышления героев, но и является формой внутреннего, завуалированного разговора их между собой. Учитывая это, выделены две формы передачи внутренней прямой речи: монологическая и диалогическая. Несобственно-прямая речь дифференцирована на две разновидности в зависимости от стилистических ориентиров и степени сходства с прямой речью: «литературная» («авторская») и «характерологическая» («персональная»). Установлен функционально-стилистический потенциал способов передачи внутренней речи в идиостиле Степана Процюка.

Выводы. Используемые в психобиографических романах Степана Процюка способы передачи внутренней речи (внутренняя прямая речь и несобственно-прямая речь) являются дополнительным лингвостилистическим материалом для создания психологических портретов героев. Они способствуют художественному решению проблемы напряженности между речью автора и речью героя, помогают наладить взаимопереходы в их диалоге, сокращают дистанцию между рассказчиком и героем, героем и читателем.

Ключевые слова: внутренняя речь, внутренний монолог, внутренняя прямая речь, несобственно-прямая речь, чужая речь, синкретические способы передачи чужой речи.